

**Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича**

**Географічний факультет**

**Кафедра фізичної географії, геоморфології та палеогеографії**

## **СИЛАБУС**

**навчальної дисципліни**

**Антропогенез та розселення гомінід по планеті**

**вибіркова**

**Освітньо-професійна програма** **Географія**  
(назва програми)  
**Спеціальність** **106 Географія**  
(вказати: код, назва)  
**Галузь знань** **10 Природничі науки**  
(вказати: шифр, назва)  
**Рівень вищої освіти** **третій (освітньо-науковий) рівень**  
(вказати: перший (бакалаврський)/другий (магістерський)/третій (освітньо-науковий))

**географічний**

(назва факультету/інституту, на якому здійснюється підготовка фахівців за вказаною освітньо-професійною програмою)

**Мова навчання** **українська**  
(вказати: на яких мовах читається дисципліна)

Розробники: Рідуш Б.Т., завідувач кафедри фізичної географії, геоморфології та палеогеографії, проф., д. геогр. н.,

(вказати авторів (викладач (ів)), їхні посади, наукові ступені, вчені звання)

**Профайл викладача (-ів)**

<http://terra.chnu.edu.ua/bogdan-tarasovych-ridush/>

**Контактний тел.:** +38 (0372) 584853

**E-mail:** [b.ridush@chnu.edu.ua](mailto:b.ridush@chnu.edu.ua)

**Сторінка курсу в Moodle:** <https://moodle.chnu.edu.ua>

**Консультації** Очні консультації: понеділок та четвер 15.00-17.00

Онлайн-консультації: за попередньою домовленістю.

## **1. Мета навчальної дисципліни**

**Метою** навчальної дисципліни «Антропогенез та розселення гомінід по планеті»: Розкрити еволюційний шлях людини та вивчити вплив географічних факторів на її походження, розселення та формування культурного ландшафту. Освоїти географічні методи та підходи для вивчення антропогенезу та поширення людства по різних регіонах планети.

**Завдання** курсу: Дослідити взаємозв'язок між географічними умовами та етапами антропогенезу, визначити вплив географічних умов різних кліматичних областей на еволюційні процеси людства; проаналізувати вплив кліматичних змін на міграційні потоки та розселення людей в різні історичні періоди; вивчити географічні аспекти розвитку ранніх цивілізацій та вплив географії на формування культурного ландшафту; застосовувати методи географічного аналізу для вивчення археологічних та антропологічних даних, що стосуються розподілу людей по різних територіях; вивчити вплив географічних факторів на формування етнічних груп та їх взаємодію; проаналізувати вплив сучасних географічних процесів на розподіл населення та його взаємодію з природним середовищем.

Цей курс розширює розуміння взаємозв'язку між антропогенезом, географією та розселенням людей на планеті.

## **2. Результати навчання**

### **Загальні компетентності (ЗК):**

ЗК01. Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу.

### **Фахові компетентності спеціальності (ФК)**

ФК 01. Здатність демонструвати знання сучасного стану, основних тенденцій і перспектив розвитку географії та виконувати оригінальні дослідження, досягати наукових результатів, які створюють нові знання у сфері географії та/або дотичних до неї міждисциплінарних напрямках і можуть бути опубліковані у провідних наукових виданнях з географії та суміжних галузей.

### **Програмні результати навчання за ОНП «Географія»**

ПРН 01. Застосовувати сучасні концептуальні знання географії, її окремих напрямків та суміжних галузей, а також дослідницькі навички, достатні для проведення наукових досліджень та здійснення професійної діяльності.

ПРН03. Формулювати і перевіряти гіпотези, використовувати для обґрунтування висновків належні докази, критично аналізувати результати власних досліджень і результати інших дослідників.

ПРН 05. Використовувати сучасні інформаційні та комунікаційні технології, програмне забезпечення при проведенні наукових досліджень та в освітній діяльності;

ПРН07. Розробляти і викладати навчальні дисципліни, дотичні до предметної області географії, обґрунтовано обирати та ефективно використовувати сучасні освітні технології, методи й засоби навчання у закладах вищої освіти та інших установах і організаціях, що здійснюють підготовку фахівців у сфері географії, природокористування та регіонального розвитку.

### 3. Опис навчальної дисципліни

#### 3.1. Загальна інформація

| Форма навчання | Рік підготовки | Семестр |          |       |                   |        |           |             |             |                   |                       | Вид підсумкового контролю |
|----------------|----------------|---------|----------|-------|-------------------|--------|-----------|-------------|-------------|-------------------|-----------------------|---------------------------|
|                |                |         | кредитів | годин | змістових модулів | лекції | практичні | семінарські | лабораторні | самостійна робота | індивідуальні заняття |                           |
| денна          | 1              | 2       | 3        | 90    | 2                 | 10     | 20        | -           | -           | 60                | -                     | залік                     |

#### 3.2. Структура змісту навчальної дисципліни

| Назви змістовних модулів і тем                                                                            | Кількість годин            |              |    |     |     |      |              |              |    |     |     |      |
|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------|----------------------------|--------------|----|-----|-----|------|--------------|--------------|----|-----|-----|------|
|                                                                                                           | денна форма                |              |    |     |     |      | заочна форма |              |    |     |     |      |
|                                                                                                           | всього                     | у тому числі |    |     |     |      | всього       | у тому числі |    |     |     |      |
|                                                                                                           |                            | л            | п  | лаб | інд | с.р. |              | л            | п  | лаб | інд | с.р. |
| 1                                                                                                         | 2                          | 3            | 4  | 5   | 6   | 7    | 8            | 9            | 10 | 11  | 12  | 13   |
| <b>Теми лекційних занять</b>                                                                              | <b>Змістовний модуль 1</b> |              |    |     |     |      |              |              |    |     |     |      |
| Тема 1. Загальна теорія еволюції та розвиток предкових форм хребетних.                                    | 18                         | 2            | 4  |     |     | 12   |              |              |    |     |     |      |
| Тема 2. Основні місцезнаходження викопних решток. Методи дослідження. Палео-ДНК.                          | 18                         | 2            | 4  |     |     | 12   |              |              |    |     |     |      |
| Тема 3. Виникнення та поширення гомінід. Перші міграції за межі Африки та поширення ериктоїдних популяцій | 18                         | 2            | 4  |     |     | 12   |              |              |    |     |     |      |
| Всього (М1)                                                                                               | 54                         | 6            | 12 |     |     | 36   |              |              |    |     |     |      |
| <b>Змістовний модуль 2</b>                                                                                |                            |              |    |     |     |      |              |              |    |     |     |      |
| Тема 4. Сапієнси, неандертальці, денісівці та інші людства. Експансія сапієнсів.                          | 18                         | 2            | 4  |     |     | 12   |              |              |    |     |     |      |
| Тема 5. Поширення видів людини у плейстоцені та їхній вплив на біоту                                      | 18                         | 2            | 4  |     |     | 12   |              |              |    |     |     |      |
| Всього (М2)                                                                                               | 36                         | 4            | 8  |     |     | 24   |              |              |    |     |     |      |
| Всього                                                                                                    | 90                         | 10           | 20 |     |     | 60   |              |              |    |     |     |      |

#### 3.3. Теми практичних занять

| № з/п | Назва теми                                                     | Кількість балів | Кількість годин |
|-------|----------------------------------------------------------------|-----------------|-----------------|
| 1     | Еволюційне дерево хребетних                                    | 4               | 4               |
| 2     | Складання карт основних місцезнаходжень та окреслення ареалів. | 4               | 4               |
| 3     | Польові методи дослідження                                     | 4               | 4               |
| 4     | Палеокліматичні умови пліоцену та плейстоцену                  | 4               | 4               |
| 5     | Зміни біоти континентів синхронні з міграціями людини          | 4               | 4               |

### 3.4. Самостійна робота

| № | Назва теми                                                      | Форми контролю                     | Кількість балів |
|---|-----------------------------------------------------------------|------------------------------------|-----------------|
| 1 | Еволюція ссавців та предкових форм гомінід у мезозої - кайнозої | Дискусія, есе                      | 8               |
| 2 | Кліматичні зміни на межі пліоцену - плейстоцену                 | Усне опитування, есе               | 8               |
| 3 | Вплив клімату на міграції та расоутворення                      | Дискусія, практична робота         | 8               |
| 4 | Головні плейстоценові розрізи та пам'ятки палеоліту України     | Усне опитування, практична робота  | 8               |
| 5 | Проблемні питання антропогенезу та міграцій у плейстоцені       | Усне опитування, контрольна робота | 8               |

#### 4. Освітні технології, методи навчання і викладання навчальної дисципліни

У ході вивчення предмету "Антропогенез та розселення гомінід по планеті", головними методами навчання є лекції та практичні заняття. Самостійна робота також має істотне значення.

На лекціях розкривається науковий та теоретичний зміст тем, які вивчаються, а також практичне застосування цих знань. Лекції ведуться у формі діалогу, і матеріал завжди пояснюється. Зокрема, використовуються ілюстрації та відеопрезентації для кращого усвідомлення матеріалу.

Практичні заняття призначені для поглиблення та закріплення теоретичних знань, отриманих на лекціях і під час самостійної роботи. Крім того, їх метою є розвиток практичних навичок та їх використання у реальних ситуаціях.

Самостійна робота передбачає самостійне вивчення відповідних тем, засвоєння необхідної інформації та розвиток творчих здібностей здобувачів. Крім того, вона сприяє формуванню у здобувачів навичок самостійного аналізу вивченого матеріалу і практичного застосування отриманих знань.

#### 5. Критерії та засоби оцінювання результатів навчання з навчальної дисципліни

##### 5.1. Критерії оцінювання результатів навчання з навчальної дисципліни

Оцінкою «А» оцінюється повна та аргументована відповідь на теоретичне запитання, тестові питання та сформульовано правильні визначення з глосарію, а також подано правильний розв'язок задачі, що розкриває суть матеріалу, що свідчить про вміння аналізувати матеріал та робити змістовні висновки. Відповідь повинна бути чіткою, логічною і послідовною.

Відповідь оцінюється на «В» за умови розкриття теоретичного питання білету та тестових завдань, понять з глосарію і задачі, але містить неточності, що не суттєво впливають на зміст завдання.

Відповідь оцінюється на «С» за умови повного та правильного розкриття одного з питань білету, але у відповіді не достатньо правильно сформульовано визначення з глосарію. У той же час тестові та практичні завдання вирішені на належному рівні.

Якщо підхід викладення матеріалу правильний, але виявляється недостатнє його розуміння, і в той же час практичне завдання розв'язано з деякими неточностями виставляється оцінка «D».

Відповідь оцінюється на «Е» у випадку правильного підходу до викладення теоретичного матеріалу та розв'язання практичного завдання.

В усіх інших випадках відповідь оцінюється на «Fх».

Загалом максимальна кількість балів, які може отримати здобувач така: практичні роботи (20), самостійна робота (40).

## 5.2. Шкала оцінювання: національна та ECTS

| Оцінка за національною шкалою | Оцінка за шкалою ECTS       |                                                     |
|-------------------------------|-----------------------------|-----------------------------------------------------|
| Відмінно                      | Оцінка (бали)<br>A (90–100) | Пояснення за розширеною шкалою<br>відмінно          |
| Добре                         | B (80–89)                   | дуже добре                                          |
|                               | C (70–79)                   | добре                                               |
| Задовільно                    | D (60–69)                   | задовільно                                          |
|                               | E (50–59)                   | достатньо                                           |
| Незадовільно                  | FX (35–49)                  | (незадовільно)<br>з можливістю повторного складання |
|                               | F (1–34)                    | (незадовільно)<br>з обов'язковим повторним курсом   |

## 5.3. Засоби оцінювання

Здобувач, який не отримав позитивні оцінки за підсумками роботи над кожним модулем, вважається не атестованим та не допускається до складання заліку. Допущеним до складання заліку здобувач може бути лише у разі відпрацювання всього матеріалу, передбаченого навчальним планом у повному обсязі, або тієї частини навчального матеріалу, за який отримано незадовільну оцінку, або за яким він неатестований.

Облік успішності за формами поточного контролю знань проводиться за такими видами роботи здобувача:

- підготовка рефератів та ІНДЗ,
- комп'ютерне тестування,
- письмове визначення основних понять,
- контрольні роботи, самостійні роботи,
- розв'язання задач.

## 6. Контроль та оцінювання результатів навчальних досягнень здобувачів з навчальної дисципліни.

### Форми поточного та підсумкового контролю

- контрольні роботи;
- стандартизовані тести;
- реферати;
- розрахункові, графічні, розрахунково-графічні роботи
- презентації результатів виконаних завдань та досліджень.

### ПІДСУМКОВИЙ КОНТРОЛЬ:

- залік

## 7. Рекомендована література

### 7.1. Основна

1. Handbook of Paleoanthropology / W. Henke, I. Tattersall (Eds.). Springer, 2007. 2069 p.
2. Updating Neanderthals: Understanding Behavioural Complexity in the Late Middle Palaeolithic / F. Romagnoli, F. Rivas, S. Benazzi (Eds.). Elsevier, 2022. 347 p.
3. Herrera R.J., Garcia-Bertrand R. Ancestral DNA, Human Origins, and Migrations. Elsevier, 2018. 576 p.

### 7.2. Додаткова

4. Докінз Р. Оповідь предка. Історія створення людства. 2023.
5. Харрапі Ю.Н. Sapiens, людина розумна. 2021. 544 с.
6. Encyclopedia of Paleoclimatology and Ancient Environments / V. Gornits (Ed.). Springer, 2009. 1048 p.
7. Encyclopedia of Quaternary Science / S.A. Elias (ed.) (2007). Elsevier.

### Власні публікації викладача з тематики курсу

1. Кононенко, О.М., Рідуш, Б.Т., Поп'юк, Я.А. 2022. Палеолітичні пам'ятки в околицях с. Баламутівка на Дністрі. Археологія та давня історія України, 4(45), 115-126.
2. Рідуш Б. Новий погляд на датування мустьєрського шару палеолітичної стоянки Молодове І. Археологія Буковини: здобутки і перспективи. Тези доп. VI міжнародного наукового семінару (м. Чернівці, 16 грудня 2022 р.). Чернівці: Технодрук, 2022. С. 104-106.
3. Рідуш Б., Поп'юк Я. Біостратиграфічне датування за великими ссавцями на багатошаровій палеолітичній стоянці Молодова V (Україна). Археологія Буковини: здобутки та перспективи: Тези доп. IV міжнар. наук. семінару (м. Чернівці, 11 грудня 2020 р.). – Чернівці: Технодрук, 2020. С. 156-158.
4. Haesaerts P., Gerasimenko N., Damblon F., Yurchenko T., Kulakovska L., Usik V., Ridush B. 2020. The Upper Palaeolithic site Doroshivtsi III: a new chronostratigraphic and environmental record of the Late Pleniglacial in the regional context of the Middle Dniester-Prut loess domain (Western Ukraine). Quaternary International. 546 : 196-215.
5. Kulakovska L., Usik V., Haesaerts P., Ridush B., Uthmaier Th., Hauk Th. 2015. Upper Paleolithic of Middle Dniester: Doroshivtsi III site. Quaternary International. Vol. 359-360. Pp. 347-361.
6. Ridush, B., Popiuk, Y., 2020. New implications of biostratigraphical dating by large mammals on multi-layered Palaeolithic site Molodova V (Ukraine). In: Sobczyk, A., Ratajczak-Skrzatek, U., Kasprzak, M., Kotowski, A., Marciszak, A., Stefaniak, K. (Eds.), Proceedings of INQUA SEQS 2020 Conference, Wrocław, Poland. University of Wrocław & Polish Geological Society, Wrocław, pp. 110–111.
7. Ridush B. Non-karstic speleogenesis in sandstone rocks of Ukrainian Carpathians // Problems of Geomorphology -and Paleogeography of the Ukrainian Carpathians and Adjacent Areas. 2023. 01(15) : 247-256. DOI 10.30970/gpc.2023.1.3958
8. Westbury, M.V., Hartmann, S., Barlow, A., Preick, M., Ridush, B., Nagel, D., Rathgeber, T., Ziegler, R., Baryshnikov, G., Sheng, G., Ludwig, A., Wiesel, I., Dalen, L., Bibi, F., Werdelin, L., Heller, R., Hofreiter, M., 2020. Hyena palaeogenomes reveal a complex evolutionary history of cross-continental gene flow between spotted and cave hyena. Science Advances. v. 6, eaay0456 (2020) doi 10.1126/sciadv.aay0456

### **8.Інформаційні ресурси**

- 1.Бібліотечний сайт кафедри фізичної географії, геоморфології та палеогеографії  
<https://collectedpapers.com.ua/>
2. <https://phys.org/tags/human+evolution/>
3. <https://evolutionnews.org/2021/10/human-origins-the-scientific-imagination-at-play/>
4. <https://www.sciencedirect.com/topics/social-sciences/human-evolution>
5. <https://humanjourney.us/ancestors/>

### **Розподіл балів, які отримують здобувачі**

| Поточне оцінювання (аудиторна та самостійна робота) |        |        |        |        | Кількість балів<br>(залік) | Сумарна<br>кількість балів |
|-----------------------------------------------------|--------|--------|--------|--------|----------------------------|----------------------------|
| ЗМ 1                                                |        |        | ЗМ 2   |        | 40                         | 100                        |
| Тема 1                                              | Тема 2 | Тема 3 | Тема 4 | Тема 5 |                            |                            |
| 12                                                  | 12     | 12     | 12     | 12     |                            |                            |